

Teoretyczne podstawy informatyki

Wykład 2: Struktury danych i algorytmy Kombinatoryka

Struktury danych i algorytmy

- **Struktury danych** to **narzędzia** do reprezentowania informacji która ma być przetworzona przez program komputerowy,
- **Algorytmy** to **przepisy** wykonania czynności niezbędnych do jej przetworzenia.
- **Wybór algorytmu** do rozwiązania konkretnego problemu programistycznego pomaga w ustaleniu, jaką strukturę danych należałoby użyć, ale i odwrotnie – **wybrana struktura danych** ma ogromny wpływ na szczegóły realizacji i efektywności algorytmu.

Struktury danych i algorytmy

- **Badanie modeli danych**, ich własności oraz sposobów właściwego wykorzystania, stanowi jeden z filarów informatyki.
- Drugim, równie ważnym filarem jest uważana **analiza algorytmów** i powiązanych z nimi **struktur danych**.
 - Musimy znać najlepsze sposoby wykonywania najczęściej spotykanych poleceń, musimy także nauczyć się podstawowych technik projektowania dobrych algorytmów.
 - Musimy zrozumieć w jaki sposób wykorzystywać struktury danych i algorytmy tak, by pasowały do procesu tworzenia przydatnych programów.

Typy danych i struktury danych

Dane są to „**obiekty**” którymi manipuluje algorytm. Te obiekty to nie tylko dane wejściowe lub wyjściowe (wyniki działania algorytmu), to również obiekty pośrednie tworzone i używane w trakcie działania algorytmu.

Dane mogą być różnych **typów**, do najpospolitszych należą liczby (całkowite, dziesiętne, ułamkowe) i słowa zapisane w rozmaitych alfabetach.

Typy danych i struktury danych

Interesują nas sposoby w jaki algorytmy mogą **organizować, zapamiętywać i zmieniać** zbiory danych oraz „sięgać” do nich.

- Zmienne czyli „pudelka” w których chwilowo przechowujemy jakąś wartość,
- Wektory,
- Listy,
- Tablice czyli tabele (macierze), w których to możemy odwoływać się do indeksów,
- Kolejki i stosy,
- Drzewa, czyli hierarchiczne ułożenie danych,
- Zbiory.... Grafy.... Relacje....

Typy danych i struktury danych

W wielu zastosowaniach same struktury danych nie wystarczają. Czasami potrzeba bardzo **obszernych zasobów danych**, stanowiących dla wielu algorytmów potencjalne dane wejściowe, a więc mające ustaloną strukturę i nadające się do odszukiwania i manipulowania nimi.

Nazywa się je **bazami danych** (relacyjne i hierarchiczne).

Kolejny krok to **bazy wiedzy**, których elementami są bazy danych, a które zawierają również informacje o związkach pomiędzy danymi.

Algorytmika

- **Algorytm** to „przepis postępowania” prowadzący do rozwiązania konkretnego zadania; zbiór poleceń dotyczących pewnych obiektów (danych) ze wskazaniem kolejności w jakiej mają być wykonane”.
- Jest jednoznaczna i precyzyjną **specyfikacją kroków** które mogą być wykonywane „mechanicznie”.
- Algorytm odpowiada na pytanie „**jak to zrobić**” postawione przy formułowaniu zadania. Istota algorytmu polega na rozpisaniu całej procedury na kolejne, możliwie elementarne kroki.

Algorytmiczne myślenie można kształtować niezależnie od programowania komputerów, chociaż każdy program komputerowy jest zapisem jakiegoś algorytmu.

Sposoby zapisu algorytmu

- Najprostszy sposób zapisu to **zapis słowny**
 - Pozwala określić kierunek działań i odpowiedzieć na pytanie, czy zagadnienie jest możliwe do rozwiązania.
- Bardziej konkretny zapis to **lista kroków**
 - Staramy się zapisać kolejne operacje w postaci kolejnych kroków które należy wykonać.
- Budowa listy kroków obejmuje następujące elementy:
 - sformułowanie zagadnienia (zadanie algorytmu),
 - określenie zbioru danych potrzebnych do rozwiązania zagadnienia (określenie czy zbiór danych jest właściwy),
 - określenie przewidywanego wyniku (wyników): co chcemy otrzymać i jakie mogą być warianty rozwiązania,
 - zapis kolejnych ponumerowanych kroków, które należy wykonać, aby przejść od punktu początkowego do końcowego.
- Bardzo wygodny zapis to **zapis graficzny**, np:
 - Schematy blokowe i grafy.

Rodzaje algorytmów

Algorytmy można dzielić ze względu na czas działania.

■ Algorytm liniowy:

- Ma postać ciągu kroków których jest liniowa ilość (np. stała albo **proporcjonalna do liczby danych**) które muszą zostać bezwarunkowo wykonane jeden po drugim.
- Algorytm taki nie zawiera żadnych warunków ani rozgałęzień: zaczyna się od podania zestawu danych, następnie wykonywane są kolejne kroki wykonawcze, aż dochodzimy do wyniku

Algorytm liniowy - przykład

Przykład: dodanie lub mnożenie dwóch liczb

- **Sformułowanie zadania:**

oblicz sumę dwóch liczb naturalnych: a, b . Wynik oznacz przez S .

- **Dane wejściowe:** dwie liczby a i b

- **Cel obliczeń:** obliczenie sumy $S = a + b$

- **Dodatkowe ograniczenia:** sprawdzenie warunku dla danych wejściowych np. czy a, b są naturalne.

- Ale sprawdzenie pewnych warunków sprawia że algorytm przestaje być liniowy

Rodzaje algorytmów

Algorytm z rozgałęzieniem:

- Większość algorytmów zawiera rozgałęzienia będące efektem sprawdzania warunków. Wyrażenia warunkowe umożliwiają wykonanie zadania dla wielu wariantów danych i rozważanie różnych przypadków.
- Powtarzanie różnych działań ma dwojaką postać:
 - liczba powtórzeń jest z góry określona (przed rozpoczęciem cyklu), alg. najczęściej związany z działaniami na macierzach,
 - liczba powtórzeń jest nieznana (zależy od spełnienia pewnego warunku), alg. najczęściej związany z obliczeniami typu iteracyjnego.

Algorytm z rozgałęzieniem - przykład

■ Sformułowanie zadania

Znajdź rozwiązanie równania liniowego postaci
 $a \cdot x + b = 0$.

Wynikiem jest wartość liczbowa lub stwierdzenie dlaczego nie ma jednoznacznego rozwiązania.

■ Dane wejściowe

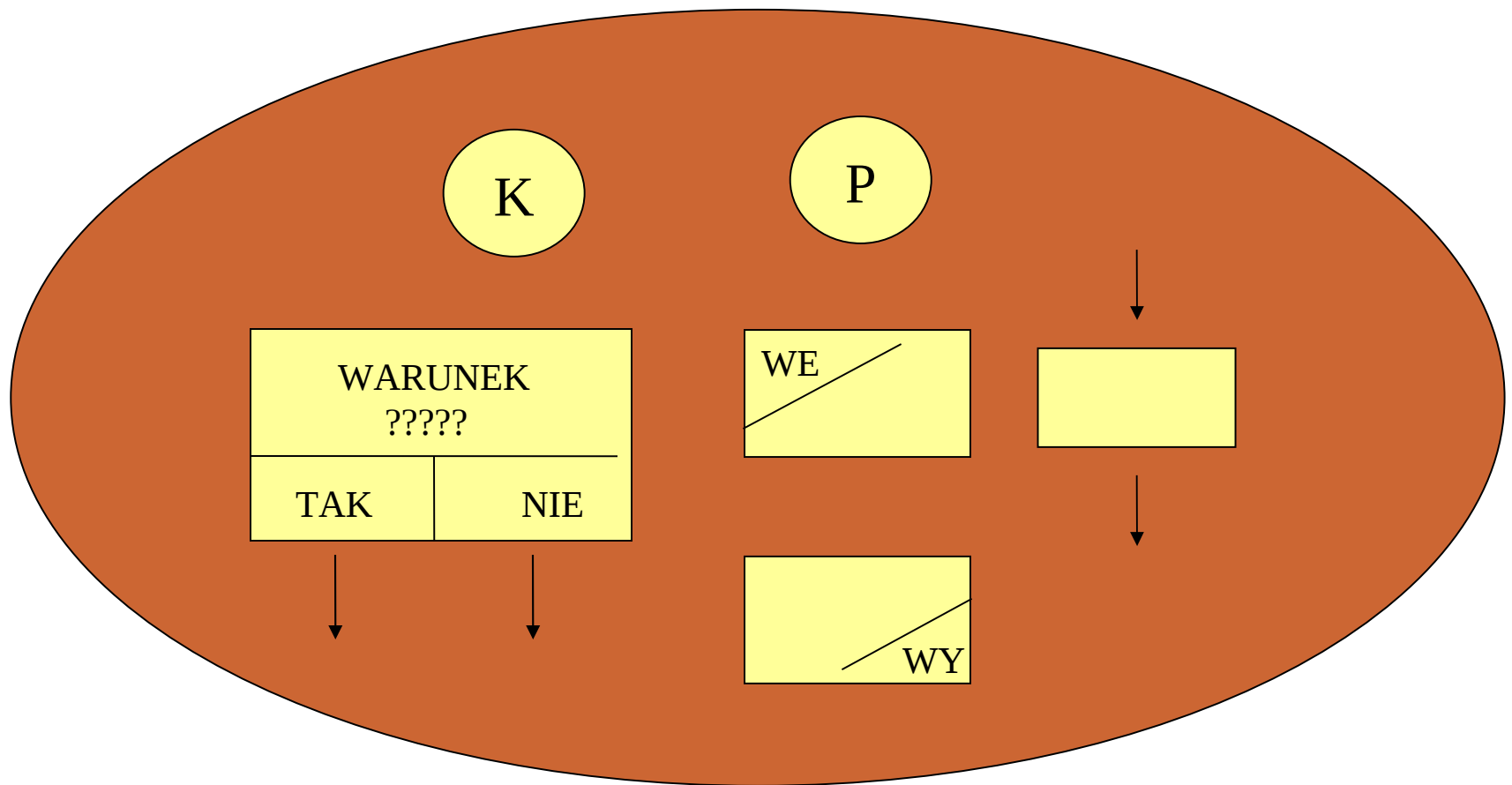
Dwie liczby rzeczywiste a i b

■ Cel obliczeń (co ma być wynikiem)

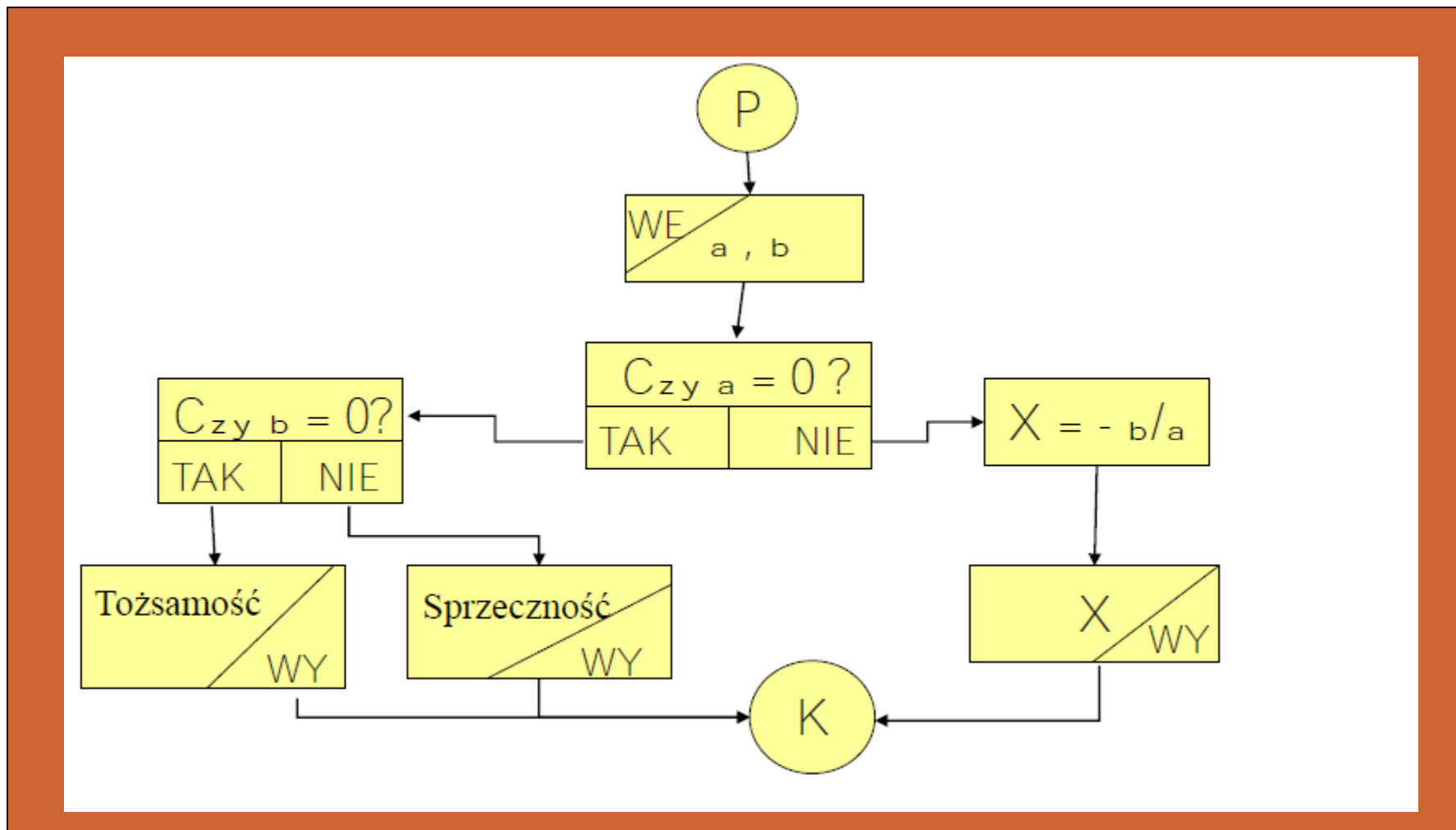
Obliczenie wartości x lub stwierdzenie, że równanie nie ma jednoznacznego rozwiązania.

- gdy $a = 0$ to sprawdź czy $b = 0$, jeśli tak to równanie sprzeczne lub tożsamościowe
- gdy $a \neq 0$ to oblicz $x = -b/a$

Schematy blokowe i algografy

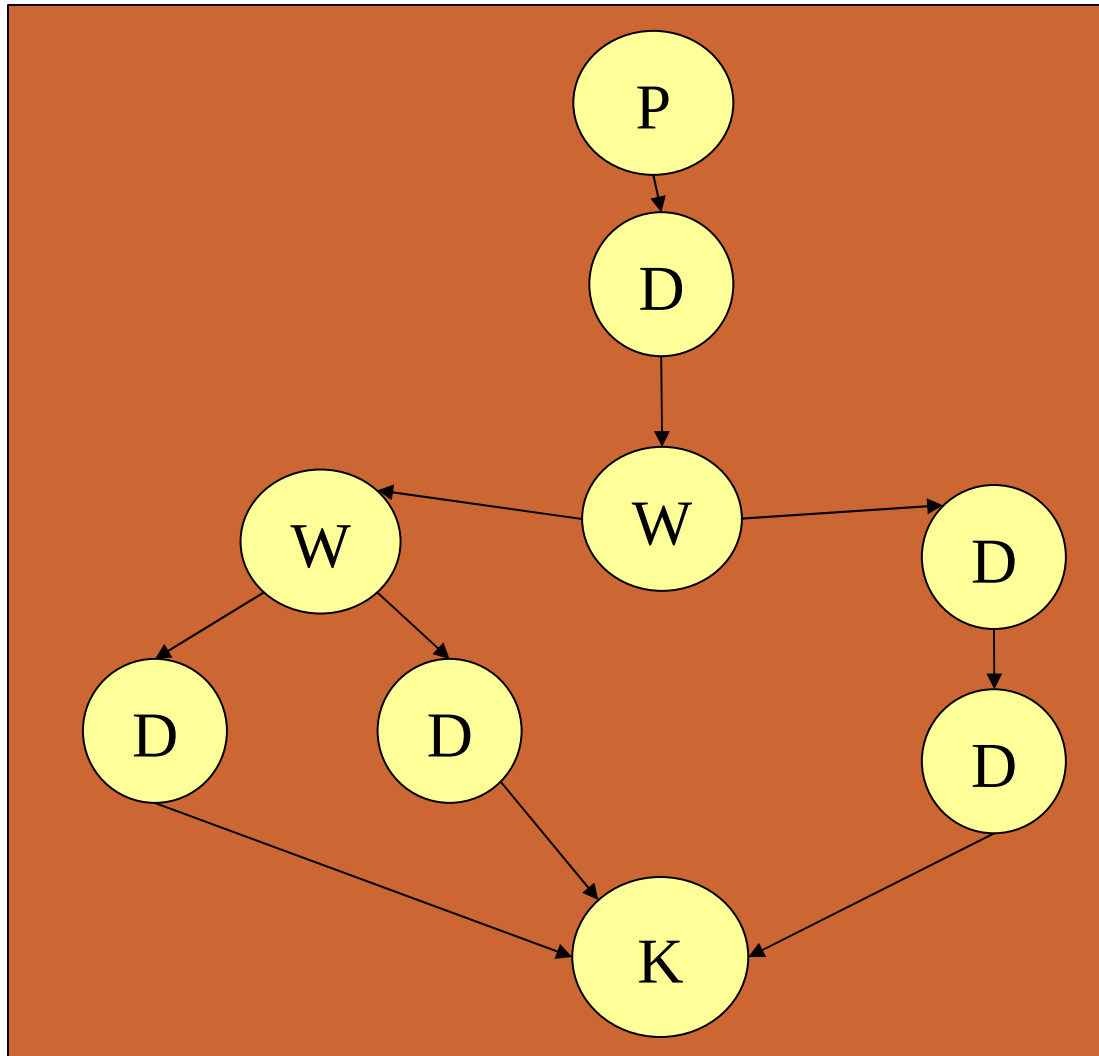
Schemat blokowy rozwiązania równania liniowego

Grafy

- **Graf** składa się z węzłów i gałęzi.
- Graf symbolizuje **przepływ informacji**.
- W przypadku algorytmów graf można wykorzystać aby w uproszczonej formie **zilustrować ilość różnych dróg** prowadzących do określonego w zadaniu celu.
- Graf pozwala także **wykryć ścieżki, które nie prowadzą do punktu końcowego**, których to poprawny algorytm nie powinien posiadać.

Graf algorytmu rozwiązania równania liniowego

- P - początek
- K - koniec
- D - działanie
- W - warunek

Grafy

- Jeżeli w grafie znajduje się ścieżka, która nie doprowadza do węzła końcowego, to mamy do czynienia z niepoprawnym grafem.
- W programie przygotowanym na podstawie takiego grafu, mamy do czynienia z przerwaniem próby działania i komunikatem o zaistnieniu jakiegoś błędu w działaniu.
- Węzeł grafu może mieć dwa wejścia jeżeli ilustruje pętle. Wtedy liczba ścieżek początek-koniec może być nieskończona, gdyż nieznana jest liczba obiegów pętli.
- **Graf to tylko schemat kontrolny służący do sprawdzenia algorytmu.**
- **Schemat blokowy służy natomiast jako podstawa do tworzenia programów.**

Algorytmy „dziel i zwyciężaj”

- Dzielimy problem na mniejsze części **tej samej postaci** co pierwotny.
- Teraz te pod-problemy dzielimy dalej na coraz mniejsze, używając tej samej metody, aż **rozmiar problemu** stanie się tak **mały**, że rozwiązanie będzie oczywiste lub będzie można użyć jakiejś innej efektywnej metody rozwiązania.
- Rozwiązania wszystkich pod-problemów muszą być połączone w celu utworzenia rozwiązania całego problemu.
- **Metoda zazwyczaj implementowana z zastosowaniem technik rekurencyjnych.**

Algorytmy „dziel i zwyciężaj”

■ Jak znaleźć minimum ciągu liczb?

- Dzielimy ciąg na dwie części, znajdujemy minimum w każdej z nich, bierzemy minimum z obu liczb jako minimum ciągu.

■ Jak sortować ciąg liczb?

- Dzielimy na dwie części, każdą osobno sortujemy a następnie łączymy dwa uporządkowane ciągi (scalamy).

Algorytmy oparte na programowaniu dynamicznym

- Można stosować wówczas, kiedy problem daje się podzielić na wiele pod-problemów, możliwych do zakodowania w jedno-, dwu- lub wielowymiarowej tablicy, w taki sposób że w pewnej określonej kolejności można je wszystkie (a więc i cały problem) efektywnie rozwiązać.

Jak obliczać ciąg Fibonacciego?

$$F(i) = \begin{cases} 1 & \text{jeśli } i = 1 \\ 1 & \text{jeśli } i = 2 \\ F(i-2)+F(i-1) & \text{jeśli } i > 2 \end{cases}$$

Aby obliczyć **F(n)**, wartość **F(k)**, gdzie **k < n** musimy wyliczyć **F(n-k)** razy.

Liczba ta rośnie wykładniczo. Korzystnie jest więc zachować (zapamiętać w tablicy) wyniki wcześniejszych obliczeń (tu: **F(k)**).

Jak obliczać liczbę kombinacji?

Liczba kombinacji (podzbiorów) r -elementowych ze zbioru n -elementowego, oznaczana $\binom{n}{r}$, dana jest wzorem:

$$\binom{n}{r} = n! / (r! (n-r)!)$$

Możemy użyć wzorów:

$$\binom{n}{r} = 1, \text{ jeśli } r = 0 \text{ lub } n = r$$

$$\binom{n}{r} = \binom{n-1}{r-1} + \binom{n-1}{r} \text{ dla } 0 < r < n$$

Obliczamy rząd po rzędzie w **trójkącie Pascala**

r \ n	0	1	2	3	4
0	1				
1	1	1			
2	1	2	1		
3	1	3	3	1	
4	1	4	6	4	1

Algorytmy z powrotami

- Przykładami tego typu algorytmów są gry.
 - Często możemy zdefiniować jakiś problem jako poszukiwanie jakiegoś rozwiązania wśród wielu możliwych przypadków.
 - Dana jest pewna przestrzeń stanów, przy czym stan jest to sytuacja stanowiąca rozwiązanie problemu albo mogąca prowadzić do rozwiązania oraz sposób przechodzenia z jednego stanu do drugiego.
 - Czasami mogą istnieć stany które nie prowadzą do rozwiązania.

Algorytmy z powrotami

■ Metoda powrotów

- Wymaga zapamiętania wszystkich wykonanych ruchów czy też wszystkich odwiedzonych stanów aby możliwe było cofanie posunięć.
- Stanów mogą być tysiące lub miliony więc bezpośrednio zastosowanie metody powrotów, mogące doprowadzić do odwiedzenia wszystkich stanów, może być zbyt kosztowne.
- Inteligentny wybór następnego posunięcia, **funkcja oceniająca**, może znacznie poprawić efektywność algorytmu.
 - Np. aby uniknąć przeglądania nieistotnych fragmentów przestrzeni stanów.

Wybór algorytmu

- Regułą jest że należy implementować algorytmy najprostsze, które wykonują określone zadanie.
- Prosty algorytm to
 - łatwiejsza implementacja, czytelniejszy kod
 - łatwość testowania
 - łatwość pisania dokumentacji,.....
- Jeśli program ma działać wielokrotnie, jego wydajność i wykorzystywany algorytm stają się bardzo ważne.
- Błędy zaokrągleń, powstające przy reprezentacji liczb, a także przy wykonywaniu działań na nich rozwinęły się w samodzielna dziedzinę tzw. **analiza numeryczna**.

Wybór algorytmu

- Istnieją również inne zasoby, które należy niekiedy oszczędnie wykorzystywać w pisanych programach:
 - ilość przestrzeni pamięciowej wykorzystywanej przez zmienne
 - generowane przez program obciążenie sieci komputerowej
 - ilość danych odczytywanych i zapisywanych na dysku
 - **mniej obliczeń to lepsza dokładność numeryczna** (zaokrąglenia)

Algorytm optymalnego dodawania liczb naturalnych

- Posortuj dane od liczby najmniejszej do największej względem modułów i dopóki są choć dwa argumenty powtarzaj następujące działanie:
 - Pobierz z posortowanego zbioru dwie najmniejsze wartości
 - Dodaj do siebie
 - Włóż do zbioru z powrotem wynik dodawania
- Problemem niebanalnym jest wykonywanie tego szybko → **użyj stosu.**

Wybór algorytmu

- **Zrozumiałość i efektywność:** to są często sprzeczne cele. Typowa jest sytuacja w której programy efektywne dla dużej ilości danych są trudniejsze do napisania/zrozumienia.
- Np. sortowanie przez wybieranie (łatwy, nieefektywny dla dużej ilości danych) i sortowanie przez scalanie (trudniejszy, dużo efektywniejszy).
- Zrozumiałość to pojęcie względne, natomiast **efektywność** można obiektywnie zmierzyć: **testy wzorcowe, analiza złożoności obliczeń.**

Efektywność algorytmu

■ Testy wzorcowe:

- Podczas porównywania dwóch lub więcej programów zaprojektowanych do wykonywania tego samego zadania, opracujemy niewielki zbiór typowych danych wejściowych które mogą posłużyć jako **dane wzorcowe** (ang. benchmark).
- Powinny być one reprezentatywne i zakłada się że program dobrze działający dla danych wzorcowych będzie też dobrze działał dla wszystkich innych danych.
- Np. test wzorcowy umożliwiający porównanie algorytmów sortujących może opierać się na jednym **małym** zbiorze danych, np. zbiór pierwszych 20 cyfr liczby π ; jednym **średnim**, np. zbiór kodów pocztowych województwa krakowskiego; oraz na **dużym** zbiorze takim jak zbiór numerów telefonów z obszaru Krakowa i okolic.
- Przydatne jest też sprawdzenie jak algorytm działa dla ciągu już posortowanego (często działają kiepsko).

Efektywność algorytmu

■ Czas działania:

- Oznaczamy przez funkcję **$T(n)$** liczbę jednostek czasu, które zajmuje wykonanie programu lub algorytmu w przypadku problemu o rozmiarze **n** .
- Funkcje te nazywamy **czasem działania**. Dość często czas działania zależy od konkretnych danych wejściowych, nie tylko ich rozmiaru. W takim przypadku, funkcję **$T(n)$** definiuje się jako **najmniej korzystny przypadek** z punktu widzenia kosztów czasowych. Inną wyznaczaną wielkością jest też **czas średni**, czyli średni dla różnych danych wejściowych.

Uwagi końcowe

Na wybór najlepszego algorytmu dla stworzonego programu wpływa wiele czynników, najważniejsze to:

- prostota,
- łatwość implementacji
- efektywność